

*Qəfərova Rəna Əbülfəz qızı, doktorant,
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti,
Email: rovaqa1985@gmail.com*

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA XARİCİ TİCARƏTİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ YOLLARI

Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin inkişafı iqtisadi və hüquqi mühitin müasir tələblərə uyğunlaşdırılmasını da zərurətə çevirməkdədir. Belə yanaşma sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan müəssisə və təsərrüfat subyektlərinin ixrac imkanlarının artırılması ilə də üst-üstə düşür. Xüsusilə də kommersiya haqqında mövcud olan qanunlar investisiyaların və biznes fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsi üçün lazımı bazanı tam təmin etməlidirlər. Belə ki, ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması üçün zəruri olan kommersiya haqqında əsas qanunlarla bağlı aparılan araşdırmalar göstərir ki, bəzi qanunvericilik sənədləri də əhəmiyyətli şəkildə təkmilləşdirilməlidir. O cümlədən korporativ idarəetmə, maliyyə-kapital bazarları və müflisləşmə kimi qanunların təkmilləşdirilməsi özəl sektorun fəaliyyətinin sağlamlaşdırılmasına və çevikliyinin artırılmasına xidmət etmiş olar. Həmçinin maliyyə-təsərrüfat və kommersiya əməliyyatlarını əhatə edən hüquqi və metodoloji bazanın təkmilləşdirilməsində müva-

fiq müddəaların daha konkret və aydın ifadə edilməsi məqsədəuyğun olar:

1. Risklərin azaldılması və qarşılınması;
2. Əməliyyatların təhlükəzisliyinin təmin edilməsi;
3. Maliyyə-təsərrüfat əməliyyatlarının və fəaliyyətinin şəffaflığına qarşı tələblərin artırılması;
4. Əməliyyat və fəaliyyətin sığortalanmasının təmin olunması;
5. İqtisadi və maliyyə göstəricilərinin açıqlığının və əlyetərliliyinin təmin edilməsi;
6. İdarəetmə və maliyyə-mühasibat uçotunun aparılmasına qarşı tələblərin təkmilləşdirilməsi.

İqtisadi-təsərrüfat əməliyyatların riskliliyin azaldılması və əməliyyatlar haqqında normativ baza əksər hallarda əlaqələndirilmədiyindən bu hüquqi və biznes mühitində çəşqınlığa səbəb olur. Həmçinin bir çox ölkələrdə rast gəlinən məsələlərdən biri də mövcud qanun və qaydaların tam ədalətli və düzgün şəkildə tətbiq edilə bilməməsidir ki, bu da bir sıra digər səbəblərlə yanaşı, məhkəmə sisteminin zəif fəaliyyəti ilə bağlıdır.

İqtisadiyyatın idarə edilməsinin tədricən dəyişməkdə olduğu müasir dövrdə iqtisadiyyatın qabaqcıl dövlətlərdə olduğu kimi, vergilər vasitəsilə tənzimlənmə mexanizmi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu amil həm də xarici ticarətin ikitərəfli (idxal və ixrac) inkişafı baxımından öz təsirini göstərir (1). Vergilər dövlətin əsas və başlıca gəlir mənbəyi olmaqla, hesablamalara görə dövlət büdcə gəlirinin əksər hallarda 80 faizini təşkil edir. Vergilər bir tərəfdən dövlət büdcəsini maliyyə ehtiyatları ilə təmin edirsə, digər tərəfdən istehsal xərclərinin formalaşmasını tənzimləyir. Məhz bu kimi səbəblər nəzərə alınmaqla vergi mexanizminin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə diqqət artırmaq vacib hesab olunur. Belə ki, xarici ticarətə meyli yerli müəssisə və təsərrüfat subyektləri stimullaşdırıcı vergi rejimində öz fəallıqlarını artırmağa daha çox meyli olurlar. Bu da bir daha göstərir ki, vergi mexanizmindəki problemlərin aradan qaldırılması daim diqqət mərkəzində olmalı, zərurət olduqca bu sahədə monitoring və qiymətləndirmələr aparılmalı və müvafiq yönümlü sorğular keçirilməlidir. Azərbaycan Respublikasında vergi islahatlarının aparılmasında daim müvafiq prinsiplərin təmin olunması gözlənilməlidir:

- ümumi məqsədyönlülük;
- sadəlik;
- fiskal səmərəlilik;
- vergiləri ödəməkdən yayınma meyillərinə sədd çəkilməsinin stimullaşdırılması;
- vergi mexanizmlərinin universallığı;
- iqtisadi fəaliyyətin inkişafın fəallığının artırılmasını həvəsləndirmək;
- büdcənin və vergi ödəyicilərinin gəlirlərini inflyasiyadan müdafiə etmək.

Həmçinin müasir mütərəqqi təcrübədən çıxış edərək, biznes mühitini yaxşılaşdırmaq və bunun nəticəsində də xarici ticarət dövryyəsinə ölkənin xeyrinə yüksəltmək məqsədilə bu sahələrdəki fəaliyyətin təşkilini beynəlxalq standartlara uyğun təşkil etmək də zəruridir. Belə yanaşma həm də mütərəqqi vergi mexanizmlərinin tətbiqi ilə paralel həyata keçirilməlidir. Çünki vergi sisteminin biznes mühitinin inkişafı ilə əlaqəli təkmilləşdirilməsi həm də mövcud problemlərin vaxtında müəyyən edilib aradan qaldırılmasına da öz töhfəsini verər. Ölkədə işlək və çevik vergi sisteminin və

mexanizminin təşkili müvafiq tələblərə də cavab verməlidir:

- vergi sistemi sadəcə olaraq dövlət xəzinəsinin doldurulması vasitəsi olmamalı, həm də iqtisadiyyatın cəmiyyət üçün önəmli tənzimləyicisi və stimullaşdırıcı rolundan çıxış etməlidir;

- dövlət vergi sistemi büdcə ilə qarşılıqlı münasibətdə müəssisə və təşkilatlara mülkiyyət və təsərrüfatçılıq formalarından asılı olmayaraq, bərabər tələblər irəli sürməlidir;

- vergi verənlər üçün vahid qaydada vergi ödənilməli, onun faiz dərəcələri isə sabit və aydın şəkildə müəyyən edilməlidir;

- yaradılan vergi mexanizmi istehsalın və xarici ticarətin (əsasən də ixracın) inkişafı üçün stimullaşdırıcı amilə çevrilməlidir;

- vergi qanunvericiliyi çevik xüsusiyyətlərə malik olmalıdır;

- verginin artan gəlir istiqamətində mütərəqqi formalarından geniş istifadə olunmalıdır.

İşlək, çevik və səmərəli vergi sisteminin və mexanizminin yaradılması həm də ölkədə qəbul edilmiş qanunlarla da sıx əlaqələndirilməlidir. Araşdırmalar göstərir ki, müasir şəraitdə vergidən yayınmalar və vəsaitlərin gizlədilməsi vergi sisteminə kifayət qədər inamın olmaması ilə də bağlıdır. Belə ki, müəssisə və təşkilatlarda vergi qanunvericiliyinin pozulması halları, əsasən, mənfəətin vergiyə cəlb etmədən gizlədilməsi, məhsulun maya dəyərinin qəsdən şişirdilməsi, bir sıra vergi və ödənişlərin düzgün hesablanmaması, idxal-ixrac əməliyyatlarında saxtakarlıq halları, dövlət qiymət və maliyyə intizamına düzgün əməl olunmaması, sahibkarlıq və kommersiyanın daha çox qanunvericilik sənədlərində bağlılığının kifayət qədər olmaması və boşluqların mövcudluğu ilə də bağlı olur. Müstəqil dövlət quruculuğunu təkmilləşdirən Azərbaycan Respublikasında vergi və digər ödəmələrdə gizlədilən, yayındırılan hər bir manat ölkənin iqtisadi inkişafına öz mənfəi təsir göstərir.

Xarici ticarət dövriyyəsinin artırılması mütəmadi maliyyə-investisiya qaynaqlarının əlyetərliliyi nəticəsində sürətlənmiş olur. Bu amil maliyyə sektorunun inkişafını və bu sahədə səmərəli nəzarətin tətbiqini də gücləndirməyi şərtləndirir. Çünki belə yanaşma maliyyə intizamının artırılması və vəsaitlərin məqsədli istifadəsi baxımından da önəmli sayılır. Müasir təcrübə göstərir ki, bu sahədə nəzarətin keyfiyyəti hələ gözlənilən tələblər üzrə getmir. Bank fəaliyyəti haqqında hüquqi bazanın effektiv bank nəzarəti üzrə beynəlxalq prinsiplər və standartlara yaxınlaşdırılması zəruri hesab oluna bilər (2). Həmçinin mövcud qanunvericilik bank sistemini gücləndirmək və sabitləşdirmək üçün əsaslandırmış müddəalarla təkmilləşdirilməlidir. Belə yanaşmanı təmin etmək üçün bank sisteminin fəaliyyətini və idarəçiliyini təkmilləşdirən, onların beynəlxalq bank standartlarına uyğunlaşdıran tədbirlər həyata keçirilməlidir.

Beynəlxalq mühasibat uçotu standartlarının tətbiqi, mərkəzləşdirilmiş kredit qeydiyyatının təsis edilməsi bankda idarəçiliyin təkmilləşdiyini göstərir. Qeyri-bank maliyyə qurumları inkişaf mərhələsindədir. Digər tərəfdən, sığorta sektorunda hələ ki, lazımi səviyyədə dövriyyə kapitalı mövcud deyildir və bu sektorun tənzimlənməsinin təkmilləşdirilməsinə də ehtiyac vardır. Ölkədə həm iqtisadi fəallığın, həm də bunun əsasında xarici ticarətin, əsasən də, qeyri-neft sektoru üzrə idxal əməliyyatlarının inkişafı məqsədilə aşağıdakı müvafiq kompleks tədbirlərin həyata keçirilməsi də xüsusi zərurətdən irəli gəlməkdədir:

- yeni müəssisələrin yaradılması və fəaliyyətinin davamlılığının təmin olunmasına hüquqi, texniki maliyyə stimullaşdırıcı dəstək verilməsi;
- əmlakin qeydiyyatı sisteminin təkmilləşdirilməsi, yeni torpaq və ya bina satın alındıqda bunun qeydiyyata alınması ilə əlaqədar sərf edilən vaxt, vəsaitin həcmi və tələb olunan mərhələ sayının azaldılması;
- investorların hüquqlarının qorunması istiqamətində səylərin artırılması;
- ixrac və idxal əməliyyatlarının sadələşdirilməsi, bu zaman sərf edilən xərc, vaxt və sənədlərin sayının azaldılması;
- investisiya iqliminin yaxşılaşdırılması, sahibkarlıq fəaliyyəti üçün əlverişli şəraitin təkmilləşdirilməsi;
- sosial müdafiə sisteminin təkmilləşdirilməsi, özəl sosial-müdafiə fondlarının formalaşdırılması;
- ölkə iqtisadiyyatı üçün ekstern faydaları da nəzərə alınaraq Dünya Ticarət Təşkilatına üzvlük prosesinin sürətləndirilməsi;
- aqrar sektor üzrə həyata keçirilən subsidiya siyasətinin dəqiq hədəflərinin müəyyənləşdirilməsi;
- subsidiyalaşma mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- kənd təsərrüfatı sektoruna göstərilən infrastruktur xidmətlərin keyfiyyətinin yüksəldilməsi;
- aqrar sektora daxili dövlət yardımının daha effektiv formalarından istifadə edilməsi;
- turizm sektorunun inkişafı üçün təbii, tarixi və mədəni irsə qarşı laqeyd yanaşmanın aradan qaldırılması məqsədi ilə bu sahədə dövlət və ictimai nəzarətin artırılması, xüsusilə regionlarda maarifləndirmə tədbirlərinin həyata keçirilməsi.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Афонцев С. Мировая экономика в поисках новой модели роста. Мировая экономика и международные отношения, 2014, №2, с.3-12.
<https://doi.org/10.20542/0131-2227-2014-2-3-12>
2. Гапоненко В., Тутаяева Д. Финансовая глобализация как фактор развития современной мировой экономики//Международная экономика, 2014. № 4. с. 61–64.